

Knapp Éva

ISMERETLEN HUNGARICUM-NYOMTATVÁNYOK **(Módszertani vizsgálat két, az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár** **állományában található 16–17. századi nagyszombati** **nyomtatványtöredék azonosításával)**

Éva Knapp: *Unknown Hungaricum Prints: Methodological Study on the Identification of two 16-17th-Century Print-Fragment of Nagyszombat/ Trnava in the Collection of the ELTE University Library and Archives*

It is a pioneering task for the bibliographers to present unknown works (not yet described in the printed volumes of the Hungarian National Bibliography, in other bibliographies, monographs and specialist studies) that have not yet been accounted for, or to add new copies to the knowledge of the precious prints. This is primarily because these publications represent, among other things, an ever-expanding source of resources for literary, historical and cultural research. The paper identifies eight prints or their fragments and presents the methodology of identification.

Elsőrendű könyvészeti feladat a magyar nemzeti bibliográfia nyomtatásban megjelent köteteiben¹, egyéb bibliográfiákban,² monográfiákban és szaktanulmányokban³ eddig még számba nem vett ismeretlen munkákat bemutatni vagy korai, minden fellelhető példányukban becses nyomtatványok ismeretét újabb példányokkal kiegészíteni.⁴ Elsősorban azért, mert e kiadványok jelentik – többek között – az irodalom-, történelem- és művelődéstörténeti kutatások forrásbázisának folyamatos bővülését.

1 Ismeretes, hogy a 18. századi magyarországi nyomtatványok alapvető számbavétele – jobb bibliográfiák hiányában – egyrészt Petrik Géza bibliográfiája (1712-től), másrészt annak folyamatosan megjelent, az Országos Széchényi Könyvtár által szerkesztett pótkötetei (1701-től). PETRIK (1888–1892); PÓTLÁSOK PETRIK (1971–2019).

2 Így például a Régi Magyarországi Vallásos Nyomtatványok (= RMVaNy) című sorozatban, mely a Borda Antikvárium kiadásában, Zebegényben jelenik meg.

3 Elsősorban a Magyar Könyvszemle, a Könyvtári Figyelő és az Irodalomtörténeti Közlemények hasábjain megjelent dolgozatokban bemutatott, eddig ismeretlen munkákra utalok.

4 Újabb nyomtatványok előkerülésére folyamatosan lehet számítani. Ez véleményem szerint természetes és örömdetes folyamat, mely egyetlen nyomtatásban megjelent bibliográfiát sem kritizál. Vö. például KNAPP (2000); KNAPP (2011); KNAPP (2014a); KNAPP (2014b).

A történelmi korszakokon átívelő könyvtárosi igyekezet egyik alapvető célkitűzése a dokumentumok autopszián alapuló, lehetőség szerinti minél teljesebb számbavétele. A retrospektív nemzeti bibliográfiából hiányzó 1800 előtti, úgynevezett régi magyarországi nyomtatványok számbavétele folyamatosnak tekinthető. Az újabb nyomtatványok feltárását elsősorban az elmúlt években egyre gyarapodó számú, szisztematikus irodalom-, könyv- és könyvtártörténeti alap kutatások eredményezték. Ezt a ma már tekintélyes számú regisztrálatlan nyomtatványt sem Szabó Károly, sem Petrik Géza, sem az ő nyomtatványfeldolgozó munkájukat szervezett keretekben folytató nemzeti könyvtári munkacsoportok korábban nem ismerték, konkrét meglétükre nem következtettek, és azt nem feltételezték. Borsa Gedeon becslése a nemzeti nyomtatványkincs bővülésének távlatairól az újabban feltárt dokumentumok tükrében minden tekintetben helytállónak bizonyult, a korábban ismeretlen 17–18. századi nyomtatványok száma évről évre gyarapszik.⁵ E kiadványok legfontosabb őrzőhelyei – a nyilvános könyvtárak mellett – a nyilvános levéltárak.⁶ Ugyanakkor nem szabad szem előtt téveszteni a releváns nem nyilvános gyűjteményeket, mindenekelőtt a magángyűjteményeket sem.⁷

Az utóbbi tényre irányította figyelmemet – többek között – két körülmény a budapesti Egyetemi Könyvtár és Levéltárban fellelhető, Pázmány Péter egykori pozsonyi magánkönyvtárából származó kötetek feltárása során. Egyik az a végkövetkeztetés, hogy – a könyvek szétszóródása miatt – szinte bárholnan számíthatunk e különösen becses könyvtárból származó újabb kötetek további felbukkanására. Másrészt szinte kalandosnak mondható keresés végén sikerült „újra” fellelni egy magyarországi magángyűjteményben a pozsonyi Pázmány-magánkönyvtárból származó, 1987-ben regisztrált kötetet.⁸ Az utóbbi kötet (Abraham Bzovius, *Concionum dominicalium totius anni tom I–II*, Coloniae Agrippinae, A. Boetzerus, 1612) az időközben felszámolt nagybörzsönyi plébániai könyvtárból a Váci Egyházmegyei Gyűjtemény „érítésével”,⁹ általam ismeretlen magánkézen „megfordulva” került mai őrzési helyére.¹⁰ A kötet „keresés”-ekor megnyílt előttem több féltve őrzött magángyűjtemény, s áttekinthettem néhány, a tudományos kutatás számára „anonim” magánkönyvtár anyagát. Így lettem figyelmes több regisztrálatlan régi magyarországi nyomtatványra, melyek közül korábban néhányat már kiválasztottam bemutatásra.¹¹

5 Vö. például BORSA (1974); új kiadása például, BORSA (1996).

6 Vö. például KÁDÁR (2013).

7 KNAPP (2019).

8 LÁSZLÓ (1987).

9 A kötet több oldaláról sikertelenül próbálták meg eltávolítani a jól olvasható köriratú gyűjteményi pecsétet.

10 Jelenleg BOGISICH Ferenc (Győr) magángyűjteményében.

Vö. KNAPP (2013: 285).

11 Ld. erről 4. jegyzet. A nyomtatványok nem találhatók meg ZELLIGER (1931) *Pantheon Tyrnaviense*

Újabb öt ismeretlen 18. századi nyomtatvány

Ismeretlen nagyszombati és pozsonyi nyomtatványok a 17–18. századból címen 2017-ben¹² dolgoztam át három, korábban a *Magyar Könyvszemlében* megjelent közleményt. A változatos tartalmú, jobbára 18. századi munkák eltérő kiadványtípusokhoz tartoznak. Túlnyomó többségük olyan kisnyomtatvány, melyek fennmaradását minden valószínűség szerint egykorú használatuk segítette elő: kis formátumú, néhány levélből álló kiadványként könyvbe helyezhetők voltak. A jelenleg már ismeretlen őrzőkönyvekből időközben kiemelhették őket, valószínűleg a gyűjteményüket folyamatosan gyarapítani vágyó magángyűjtők. Egy részük antikvár kereskedelmi forgalomba került. Mivel a könyvgyűjtők szeretik tudni, mit ér szorgalmuk, igyekeznek a lehető legpontosabban regisztrálni javaikat – emiatt részben felkérések, részben magánérdeklődésem nyomán kiadványok sorát tekinthettem át, mindenekelőtt bibliográfiai vonatkozású munkáim kiegészítésének célzatával. Az így megnyílt magángyűjteményekből folyamatosan váltak azonosíthatóvá olyan régi magyarországi nyomtatványok, melyeket a retrospektív magyar nemzeti bibliográfia nem regisztrált. Ez az előtörténete a most bemutatásra kerülő újabb öt 18. századi nyomtatványnak is.¹³ Az újonnan regisztrált nyomtatványokat megjelenésük időrendjében mutatom be.

Hitvédelmi és oktatási cézzal végzett kiadói tevékenységet a pozsonyi Szent Megváltóról elnevezett (Sanctus Salvator) jezsuita kollégiumban létrehozott Bibliotheca Polemico Catechetica (teljes neve: Bibliotheca Polemico Catechetica Societatis Jesu Posonii ad Sanctum Salvatorem). A müncheni jezsuiták könyvkiadó alapítványa¹⁴ mintájára Magyarországon Pozsonyban és Nagyszombatban (Bibliotheca Catechetica)¹⁵ működött hasonló alapítvány. Pozsonyban „Ex Bibl. Pol. Cat. S. J. Posonii ad S. Salv. 1741.” impresszummal, két levél terjedelemben jelent meg az a magyar nyelvű, bibliográfiailag ismeretlen kisnyomtatvány, mely arról közöl oktatást párbeszédese formában, hogy miért nem üdvözülhetnek Martin Luther követői, *Mi térsen akadémot az Eretnekek előtt az üdvözülésben?* címmel. A lapszélek jellegzetes sérülései jelzik, hogy a nyomtatvány e példányát egykor könyvkötésben makulatúraként hasznosították.

című kiadványát ismételtelen megjelentető, azt a magyar és a szlovák nemzeti bibliográfia újabb tételeivel és válogatott adalékaival bővítő, az alapvető könyvészeti jobbításokat és kritikát azonban nagyrészt nélkülöző új kiadásában KÄFER–KOVÁCS (2013).

12 KNAPP (2017).

13 A nyomtatványokat Szabó Béla István őrzi magángyűjteményében.

14 BRÜCKNER (1984).

15 Korábban két, a nagyszombati Bibliotheca Catechetica által 1745-ben és 1758-ban kiadott, bibliográfiailag ismeretlen nyomtatványt mutattam be. KNAPP (2017: 201–204).

Örökkönyve ismeretlen. A nyomda, ahol napvilágot látott, feltételesen sem azonosítható, mivel 1741-ben Pozsonyban Paul Royer örökösénél éppúgy megjelenhetett, mint a Spaisser nyomdában vagy Johann Michael Kochberger műhelyében. Ismeretes, hogy Pozsonyban jelentős, elsősorban német anyanyelvű evangélikus közösség élt. A minden valószínűség szerint a pozsonyi magyar evangélikusok oktatását és katolikus hitre térítését célzó nyomtatvány érvkészletét az „M.” rövidítéssel jelzett Mester/Magister adja át a „T.” rövidítéssel jelzett Tanulónak/Tanítványnak, utóbbi kérdéseire válaszolva. Az összesen tíz kérdésre ugyanennyi, változó hosszúságú válasz készült, melyekben Luther teológiai nézetein és azok módszeres cáfolatán kívül újszövetségi hivatkozások találhatók. A nyomtatvány külön érdekessége, hogy az ismeretlen, valószínűleg pozsonyi jezsuita szerző mintegy „meghívja” a pozsonyi jezsuitákhoz az egyik választ olvasva esetleg még kételkedő tanítványt vagy katolikus hitre áttéríteni kívánó személyt, hogy saját szemével győződjön meg az itt hivatkozott Luther szövegrészlet pontosságáról: „Ha nékem ebben hitelt nem akarsz adni, jöj a’ Collegiumba, meg-mutatom a’ Luther könyvében.” A nyomtatvány teljes leírása a következő: *Mi tézsen akadéket az Eretnekek előtt az üdvözlésben?* Ex Bibl. Pol. Cat. S. J. Posonii ad S. Salv. [Pozsony, ny. n.], 1741.

1770-ben Leopold Franz Landerer budai tipográfiájában készült az a német nyelvű, hátoldalán üres, egyleveles, nyomdai cifrákkal keretezett, középen fametszettel díszített (ponyva)nyomtatvány,¹⁶ amely Jézus Krisztus egyik úgynevezett titkos sebé¹⁷ ábrázolja, leírja ennek kinyilatkoztatását, s közöl egy a sebhez intézett imádságot. A három részre osztott, haránt alakú lap középen dicsfényben, azon belül koszorúval övezve Krisztus Szent Bernátnak kinyilatkoztatott vállsebe látható. A történet szerint Szent Bernát egy alkalommal megkérdezte Krisztust, hogy melyik lenne az ő ismeretlen szenvedése. A természetfeletti válaszból megtudta, hogy Krisztusnak azon a vállán, melyen a keresztet vitte, három ujj mélységű seb keletkezett, mely az összes többinél fájdalmasabb volt, s erre kevesen gondolnak a hívők közül, mert csaknem teljesen ismeretlen. A leírás kitér arra is, hogy e seb tiszteletével, ezt imádságaikba foglalva az emberek kegyelmeket nyerhetnek, melyek megszerzéséért a nyomtatvány harmadik részében imádság olvasható. A nyomtatvány teljes leírása a következő: *Offenbarung [... und] Gebett zu der H. Wunden*, Ofen, gedruckt bey Leopold Franz Landerer, 1770.

¹⁶ Vö. KNAPP (2018a).

¹⁷ Krisztus titkos sebeihez ld. SZILÁRDFY (2003).

Áhítati nyomtatvány az a kétleveles, nagyszebeni, magyar nyelvű kiadvány is, mely 1779-ben készült. Számozatlan első oldalán Hodigitria típusú ábrázolás látható. Bár a fametszeten Szűz Mária szeméből könnyek folynak, mégsem dönthető el, hogy a nyomda a képpel a kolozsvári, a máriapócsi¹⁸ vagy esetleg egy másik síró Mária-kegyképre kívánt-e utalni. A kolozsvári jezsuita templom stilizált könnyező képére utal a keretezés és a háttér, ugyanakkor a szöveg nem árulja el, hogy melyik könnyező kép tiszteletére készült és jelent meg az imádság. Az ismeretlen szerző egyként utal az *Ave Mariára* („malasztal, és irgalmassággal tellyes vagy”), a *Loretói litániára* („oh szomorúak vigasztalója”) és Szent Bernát imádságára (*Memorare* „Emlékezzél-meg oh kegyességes Szüz! hogy soha nem hallatott, hogy a’ki te nálad szegítséget [!] keresett, el-hagyatott volna”). Az impresszum egyúttal új nyomdatörténeti adalékot tartalmaz. Köztudott, hogy idősebb Hochmeister Márton Sárdi Sámuellel együtt 1779–1789 között a nagyszebeni Városi nyomda bérlője volt. Ugyanakkor Hochmeister Márton az impresszumban nyomdatulajdonosként („Betűivel”) tünteti fel magát mint privilegizált tipográfus és bibliopola. A nyomtatvány teljes leírása a következő: *Az könyvező bódog Szüz Máriához ájtatos imádság*, Szebenben, Hochmeister Márton, 1779.

Szikszai György református prédikátor (1738–1803) a szerzője annak az eddig ismeretlen kétleveles könyvhirdetésnek (*Tudósítás*), mely impresszum nélkül jelent meg. Szikszai zárómondata szerint „Írtam Debretzenben Juniusnak 20-dik napján 1791-dik Esztend.”, ugyanakkor a munka nem debreceni nyomtatvány.¹⁹ Ilyen hirdetések, figyelemfelhívások viszonylag ritkán maradtak fenn önállóan. Ebben az esetben mégsem képzelhető el, hogy a nyomtatvány például egy magyar nyelvű folyóirat melléklete lett volna, melyet nem kötöttek hozzá egy adott számhoz, s így az kiesett onnan. Ezt a lehetőséget maga a hirdetés szövege cáfolja, mivel Szikszai – a szöveg szerint – a *Tudósítást* a lelkipásztorokhoz és előjáróikhoz kívánta eljuttatni, előrendeléseket remélve.²⁰

Valószínű, hogy ez a *Tudósítás* Pozsonyban, Wéber Simon Péter nyomdájában készült. Wébertől nem volt idegen könyvekről történő előzetes, önálló tudósítás nyomtatása,²¹ és ismeretes, hogy korábban már jelent meg Szikszai-munka e nyomdában.²² Maga a hirdetett munka, a *Közönséges lelki áldozatok* [...] első (1795), második (1803) és harmadik (1807) kiadása is a pozsonyi Wéber nyomdában készült. Így talán nem tévedünk,²³ ha a könyv hirdetésének megjelentetését feltételelesen e tipográfiának tulajdonítjuk.

18 Tüskés (2010).

19 Vö. BENDA–IRINYI (1961).

20 „[...] bátorodom a’ Lelki Pásztoroknak hív Elöl-járóikat, t. i. a’ két hazában lévő Traktusoknak Tisztelendő Esperestjeit, [...] kérni, hogy [...] szándékomat [...] elő segíteni ne sajnálják [...]”.

21 Vö. *Tudósítás* (1789).

22 *A Mártírok oszlopa* 1789-ben.

23 Annak ellenére, hogy a *Közönséges Tanítások és Imádságok* második kiadása, melyre a hirdetésben hivatkozás történik, 1790-ben Pozsonyban a Landerer nyomdában készült.

A *Tudósítás* közli, hogy a tervezett könyv milyen négy szakaszból fog állni, s a benne lévő imádságok „olylan együgyűek és világosok lesznek, mint a’ már kézben forgó *Keresztyéni Tanítások*²⁴ között lévők, és hogy nem más nyelvekből való fordítások, se nem öszve szedések, hanem a’ szerént a’ mint az Isteni kegyelem segített, egészen újjak”. A hirdetés megjelentetését azzal indokolja Szikszai, hogy jóllehet a tervezett munkában híveknek szánt imádságok lesznek, de a hívek a lelkipásztorokat „nézik” (azaz követik), akik a gyülekezet előtt „hallatos szóval” imádkoznak. Így – mint írja – „szükséges előre meg-tudnom, mintegy hány darabokat kellessék ezen Templombéli Könyörgésekből nyomtattatni; mivelhogy ez ilyen egy Rendhez szorított munkából nem kell annyi darab, mint az olyanból a’ mely minden rendűekre tartozik”. Vagyis Szikszai azt kérte, hogy a gyülekezetek elöljárói vegyék számba „a’ könyvet meg-szerezni akarókat [...] ’s azoknak számokat vélem közleni ne terheltessenek. A’hol pedig a’ dolog úgy hozza magával, a’ magános jelentéseket-is szívesen el-fogadom.”

Figyelemre méltó, hogy a szerző – tekintettel a mű várhatóan nagy terjedelmére – megígéri, hogy „úgy fogom intéztetni a’ nyomtatást, hogy a’ kinek tetszik, külön-is költethesse a’ négy Szakaszokat”,²⁵ továbbá „Ha kik jó-féle író papirosra kívánnák a’ nyomtatást, abban-is jelentést vévén róla szolgálhatunk.” Mivel sem a könyv árát, sem a pontos terjedelmét nem tudta még nyilvánosságra hozni a szerző, jelezte, hogy „ismét egy Tudósítás²⁶ fog a’ magokat előre jelentőkhöz botsáttatni, mellyben a’ könyvnek mind ára, mind el-készülésének ideje, mind a’ hozzá való jutásnak módja hírül fog adattatni.” Az előrendelések lassan érkezhettek be Szikszaihoz, mivel a *Tudósítást* követően még négy évet kellett várni a mű első kiadásának megjelenésére (1795). A nyomtatvány teljes leírása a következő: Szikszai György, Tudósítás, [Pozsony, Wéber Simon Péter], 1791.

Az ötödik retrospektív magyar nemzeti bibliográfiában eddig még számba nem vett nyomtatvány egy mindössze egyetlen levél terjedelmű német nyelvű töredék,²⁷ egy címlap és annak hátoldala.²⁸ Az 1797-ben megjelent *Gebeth zu der Allerheiligsten Mutter Gottes, welche in der Domkirche zu Raab, den 17. März 1697. In ihrer gnadenreichen Bildniß drey Stunden lang wunderthätig Blut geschwitzt hat, und annoch mit unzähligen Gnaden leuchtet* a címlap-

24 1. kiadás: Pozsony, Landerer, 1786; 2. kiadás: Pozsony, Landerer, 1790.

25 Az 1., 2. és a 3. kiadás közel azonos terjedelemben, a keretszövegeken kívül 776 oldalon egy kötetben jelent meg. A 4. kiadás (Pest, Trattner János Tamás, 1821) azonban két kötetbe kötve maradt fenn.

26 Ez a második Tudósítás jelenleg nem ismert.

27 A második oldal alja örszó értékű szótaggal (her-) fejeződik be.

28 A dokumentum Dubay Miklós gyűjteményéből került Szabó Béla István tulajdonába.

információk szerint a vérrel verítékezés századik évfordulójára készült. Minden valószínűség szerint a győri Streibig nyomda egyik, eddig még nem regisztrált terméke.²⁹ A nyomtatványtöredékhez valamikor másodlagosan hozzáragasztották A. Zenger kegyképről készített rézmetszetét.³⁰ Az imádságtöredék a győri kegyképet – többek között – a kereszténység és Magyarország védelmezőjének („[...] du Schutz der Christenheit [...] Du Frau und Beschützerin des Königreichs Ungarn”), valamint a kereszténység ellenségei legyőzőjének („[...] du [...] mächtige Obsiegerin über die Feinde des Christenthums”) nevezi. A nyomtatvány teljes leírása a következő: *Gebeth zu der Allerheiligsten Mutter Gottes, welche in der Domkirche zu Raab, den 17. März 1697. [...] Blut geschwitzt hat [...]*, [Raab, Joseph Streibig], 1797.

További, korábban számba nem vett 18. századi nyomtatványok azonosítási lehetőségéhez módszertani megjegyzésként egy közelmúltban a Krisztina Antikvárium 47. könyv- és papírrégiségi árverésén (2019. 04. 27.) felbukkant rézmetszet tanulságaira hívom fel a figyelmet.³¹ Az erősen körbevágott, sérült, hátoldalán megragasztott, datálatlan 18. századi metszeten a Keszthely melletti Szent Mihály-hegyi kápolna látható remetelakkal, kerttel, egy kútból vizet húzó és egy a kápolna felé igyekvő alakkal. A kápolna mellett a levegőben a kegyszobor (egy mariazelli másolat) és Szent Mihály arkangyal alakja lebeg. A rézmetszetes ábrázolás jól datálható, mivel ugyanez a kompozíció egy másik, rámetszett 1755-ös évszámú, magyar feliratos metszetről is ismert.³² Utóbinak az alján jobbra, megcsonkítva az „A2” jelzés fedezhető fel. A kápolnáról és a kegyszoborról fennmaradt egy ettől eltérő kompozíciójú másik magyar feliratos rézmetszet is 1758-as évszámmal,³³ jobbra lent az „A4” jelzéssel. Az árverésen felbukkant roncsolt rézmetszetet ismételtlen megvizsgálva, feltűnt rajta ugyancsak jobbra lent egy szinte teljesen levágott, értékelhetetlenné vált jelzés.³⁴ Azaz a három rézmetszet mindegyikén jobbra lent rámetszett jelzés található, amely közül kettő semmiképpen nem oldható fel a valamikori metsző szignálásaként, ugyanakkor ívjelzésként (A2; A4) értelmezhető. Mindebből valószínűleg nem téves annak a következtetésnek a levonása, hogy egykor mindhárom rézmetszet egy-egy olyan nyomtatvány³⁵ része volt, mely jelenleg még nem azonosítható.

29 PITROFF (1915); HORVÁTH (2017).

30 A rézmetszet közölve: SZILÁRDFY–TÜSKÉS–KNAPP (1987: nr. 104).

31 A rézmetszetet tévesen „búcsúcédula”-ként határozták meg.

32 Közölve: TÜSKÉS–KNAPP (2001: 390).

33 A rézmetszet közölve: SZILÁRDFY–TÜSKÉS–KNAPP (1987: nr. 346).

34 Ezt a képet megfordítva, a hátoldalán tintával ráírt „f.4 / LI 369 VO. CO / Vnmaneat” értékelhetetlen sorok láthatók.

35 Két magyar és egy német nyelvű nyomtatvány.

Két, az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár állományában található 16–17. századi nagyszombati nyomtatványtöredék azonosítása

Az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár 1711 előtti hungaricum-nyomtatványainak teljességre törekvő elektronikus feldolgozásakor figyeltem fel arra a körülményre, hogy esetenként egy-egy nyomtatványhoz sajátos „mellékletek” tartoznak. Ezek nem a kötetek restaurálásakor a kötéstáblákból előkerült makulatúra vagy a kötéshez tartozó egyéb tartozékok,³⁶ hanem jobbra az adott nyomtatvánnyal semmiféle kapcsolatba nem hozható könyvtörténeti dokumentumok. Ilyen található például az RMK I 46:2 jelzetű, Pázmány Péter *Felelet az Magiari Istvan sarvari praedicatornak az ország romlása okairul irt köniuere* (Nagyszombat, typ. capituli Strigoniensis, 1603)³⁷ című vitairatának négy levél terjedelmű töredéke (C1–4) mellett egy borítékban, azzal a felirattal, hogy „Azonosítani kell”.³⁸ A borítékban a Pázmány-töredékek azonos méretű további nyomtatványtöredékek találhatók, szintén négy-négy levél terjedelemben. Az azonos méretből és a töredékek sérüléséből úgy tűnik fel, hogy a Pázmány-töredék és az azonosítatlan töredékek valamikor egy őrzőkönyvből kerültek ki – de a közös őrzőkönyv kilétét elfelejtették rögzíteni.

Az azonosítatlan, összesen nyolc levél terjedelmű töredéket az ívjelzések, az őrszavak és az oldalszámok figyelembevételével két, négy-négy levél terjedelmű részre lehetett szétválasztani. A három egy jelzeten (RMK I 46:2) található, illetve rejtőző töredéket egymás mellé helyezve felismerhetővé vált, hogy azonos nyomdában készültek, s ez nem lehetett más, mint a már azonosított Pázmány-töredék tipográfiája, a nagyszombati (Esztergomi) Káptalani nyomda (1578–1609). Ismeretes, hogy a nyomdát Telegdi Miklós esztergomi érseki helynök alapította a reformáció terjedésének megállítására és katolikus nyomtatványok előállítására. A török veszély elől Nagyszombatba menekült esztergomi káptalan anyagi segítségével Telegdi megvásárolta a használaton kívüli bécsi jezsuita tipográfia felszerelését, s ezzel Nagyszombatban nyomdát alapított.³⁹ Telegdi halála után (1586) a nyomda szellemi vezetője Monoszlói András pozsonyi (felhévizi) prépost lett, szintén haláláig (1601), s a tipográfiában a gyakorlati munkákat Pécsi Lukács irányította. A már említett Pázmány-vitairaton (*Felelet az Magiari Istvan sarvari praedicatornak [...]*) kívül egy másik Pázmány-vitairat szintén itt jelent meg, de ezt nem lehetett kapcsolatba hozni a még azonosítatlan töredékekkel.⁴⁰

36 Például a korábbi restaurálás(ok) során felhasznált, de az újabb restaurálás során hasznavehetetlen részek.

37 Szabó RMK I 385; RMNy 905.

38 A felirat készítője és a ráírás időpontja ismeretlen.

39 BÁNFI (2010); ECSEDY (2010: Káptalani nyomda Nagyszombatban (1578–1609), 43–44, 245–254).

40 További itt készült Pázmány-vitairat: RMNy 984.

Monoszlói András (1552–1601) munkássága szoros kapcsolatban áll Pázmány Péterével, lényegében az ő munkásságát készítette elő. Ezenkívül ismert, hogy a korban kivételesnek számító műveltségét Bologna és Bécs egyetemén szerezte, művei bizonyítják – többek között – nyelvűvelő tevékenységét, s jelentős magánkönyvtáráról tanúskodik annak fennmaradt töredékrésze.⁴¹ Mindebből következtetve érdemesnek tűnt fel az azonosítatlan töredékekkel együtt áttekinteni Monoszlói megjelent munkáit. Ezek közül az egyik négylevelű töredék azonosítható volt a *De invocatione et veneratione sanctorum. Az szenteknec hozanc valo segetsegekrül [...]* (Nagyszombat, typ. capituli Strigoniensis, 1589)⁴² című munka egy részével, az Y jelzésű ívfüzettel (169–176. p.).⁴³ A másik töredék Monoszlói *De gratia, ac libero hominis arbitrio et de voluntate Dei. Az Isten malasztyarol [...]* (Nagyszombat, typ. capituli Strigoniensis, 1600)⁴⁴ című másik vitairatának egy része, a Z jelzésű ívfüzet (177–184. p.). Ugyanebből a nyomtatványból egy másik, ugyancsak négy folio terjedelmű töredéket már korábban azonosítottak, s ez az RMK I 43:2 jelzettel kapta. Utóbbi töredék az i1l–2 (két-két darabból álló), a kk3 (két darabból álló) és a kk4 (két darabból álló) levélből tevődik össze. Örökönve szintén ismeretlen, s az nem lehet azonos a Pázmány-töredékkel együtt őrzött, most meghatározott két Monoszlói-töredékkel, mivel az egykori kötetábla, amelyből kifejtették, nyolcadrét alakú volt. Ezt az utóbbi tényt bizonyítja, hogy az egykori, ma ismeretlen örökönv egy előzők- és egy utózőklevele az RMK I 43:2 jelzetű töredékek mellett található, megjegyzés vagy jelzet nélkül – s ennek formátuma nyolcadrét. Így a most azonosított töredék új jelzetet (RMK I 43:3) kaphat.

A három, minden valószínűség szerint azonos örökönvből származó, együtt megőrzött töredék (RMK I 36:2, RMK I 43:3, RMK I 46:2) közös jellemzője, hogy mindegyik egy-egy vitairat egy-egy teljes ívfüzete. 1603, a Pázmány-vitairat megjelenése után válhattak feleslegessé⁴⁵ és használták fel őket makulatúraként. E körülmény arra ösztönzött, hogy a nagyszombati Káptalani nyomda 1603 után megjelent nyomtatványai között keressem az örökönvet. 1604–1609 között készült, negyedrét alakú nagyszombati

41 PEISCH (1941); VARGA (1986: 90–92).

42 Szabó RMK I 229; RMNy 633; jelzete az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltárban RMK I 36. Ez a teljes példány a *De cultu imaginum* (RMK I 37) című másik Monoszlói-munkával egybekötve, sötétbarna bőrkötésben, pirosra festett lapszélekkel maradt fenn. A tulajdonosi bejegyzés szerint (az RMK I 36 címlapján: „Catalogo Societatis Jesu Tyrnaviae inscriptus 1632. L. A. n. 177”) ez a példány a nagyszombati jezsuita könyvtáré volt. Utóbbihoz vö. KNAPP (2018b:162).

43 Jelzete az RMK I 36:2 lesz.

44 Szabó RMK I 314; RMNy 868; teljes példányának jelzete az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltárban RMK I 43.

45 A vitairatok egyféle időhöz kötött alkalmi nyomtatványok voltak, aktualitásuk viszonylag rövid volt.

nyomtatvány azonban nem található a könyvtár állományában, így minden valószínűség szerint nem a nagyszombati (Esztergomi) Káptalani nyomdában vagy azzal kapcsolatot tartó könyvkötő műhelyben vált makulatúrává e három töredék.

A vizsgálat végén összegezve elmondható, hogy az ismeretlen nyomtatványok azonosítása valóban a könyv- és könyvtártörténet egyik jövőbeni ígéretes területe. Ezáltal egyrészt a retrospektív nemzeti bibliográfia korábban számba nem vett munkákkal bővíthető. Másrészt a töredékek vizsgálatának bevonásával újabb régi magyarországi nyomtatványok sora határozható meg. Mindezzel párhuzamosan további, eddig ismeretlen nyomda-, könyv- és könyvtártörténeti adalékok sora is előkerülhet.

Irodalomjegyzék

BÁNFI 2010 = BÁNFI Sz.,

A bécsi Singriener-nyomda (1510–1562) könyvdíszének utóélete a magyarországi nyomtató műhelyekben, Magyar Könyvszemle, 126 (2010), 24–55.

BENDA–IRINYI 1961 = BENDA K. – IRINYI K.,

A négyszáz éves Debreceni Nyomda (1561–1961), Budapest, 1961.

BORSA 1974 = BORSA G.,

Magyarországi nyomdászattörténet XV–XVII. század, in: Pintér M. (szerk.), Régi könyvek és kéziratok, Budapest, 1974, 85–96.

BORSA 1996 = Borsa G.,

Magyarországi nyomdászattörténet XV–XVII. század, in: Hargittay E. (szerk.), Bevezetés a régi magyar irodalom filológiájába, Budapest, 1996, 20–27.

BRÜCKNER 1984 = W. BRÜCKNER,

Zum Literaturangebot des Guldernen Almosens: Verifikations- und Beurteilungsprobleme, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, 47 (1984), 1. sz., 121–139.

ECSEDY 2010 = V. ECSEDY J.,

A régi magyarországi nyomdák betűi és díszai, XVII. század, 1. kötet, Nyugat- és észak-magyarországi nyomdák, Budapest, 2010.

HORVÁTH 2017 = HORVÁTH J.,

Fejezetek a győri nyomdászat történetéből, 1. A Streibig-nyomda, 1727–1850, Magyar Grafika (2017), 2. sz., 64–71.

KÁDÁR 2013 = KÁDÁR Zs.,

Két ismeretlen társulati kisnyomtatvány a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltárából. Pótlás az RMNy-hez, Magyar Könyvszemle, 129 (2013), 372–380.

- KÄFER–KOVÁCS 2013 = St. KÄFER – E. KOVÁCS (ed.),
Ave Tyrnavia! Opera impressa Tyrnaviae Typis Academicis, 1648–1777, Budapestini – Strigonii – Tyrnaviae, 2013.
- KNAPP 2000 = KNAPP É.,
Officium Rákóczianum [...], Budapest, 2000.
- KNAPP 2011 = KNAPP É.,
Officium Rákóczianum – Pótlások, Magyar Könyvszemle, 127 (2011), 103–106.
- KNAPP 2013 = KNAPP É.,
Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban, in: AJKAY A. – BAJÁKI R. (szerk.), Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére, Vác, 2013, 283–303.
- KNAPP 2014a = KNAPP É.,
Ismeretlen nagyszombati nyomtatványok (1661, [1745 körül], 1758), Magyar Könyvszemle, 130 (2014), 281–287.
- KNAPP 2014b = KNAPP É.,
A történeti állományok bővülési lehetősége – 1800 előtti ismeretlen nyomtatványok azonosítása, Könyvtári Figyelő, 24/60 (2014), 2. sz., 167–172.
- KNAPP 2017 = KNAPP É.,
Ismeretlen nagyszombati és pozsonyi nyomtatványok a 17–18. századból, in: KNAPP É., Librum evolvo: Eszme- és könyvtörténeti tanulmányok a XVI–XX. századból, Budapest, 2017, 197–213.
- KNAPP 2018a = KNAPP É.,
Egyleveles (ponyva)nyomtatványok egy dunántúli gyűjteményben, in: CSÖRSZ RUMEN I. (szerk.), Doromb: Közköltészeti tanulmányok 6, Budapest, 2018, 199–227.
- KNAPP 2018b = KNAPP É.,
A budapesti Egyetemi Könyvtár 1635 előtti ősszállományának újabb kötetei, II, Az Egyetemi Könyvtár és Levéltár Évkönyvei, 17 (2018), 150–190. DOI: <https://doi.org/10.21862/EKevkony.17.2018.150>
- KNAPP 2019 = KNAPP É.,
Újabb ismeretlen 18. századi nyomtatványok, kézirat, Budapest, 2019.
- LÁSZLÓ 1987 = LÁSZLÓ M.,
Pázmány Péter könyvtárának két kötete, Magyar Könyvszemle, 103 (1987), 221.
- PEISCH 1941 = PEISCH A.,
Monoszló András (1552–1601), Budapest, 1941.
- PETRIK 1888–1892 = PETRIK G.,
Magyarország bibliographiája 1712–1860, I–IV, Budapest, 1888–1892.
- PITROFF 1915 = PITROFF P.,
A győri sajtó története (1728–1850), Győr, 1915.
- PÓTLÁSOK PETRIK 1971–2019 = Pótlások Petrik Géza
Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művéhez, 1701–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok, V–X, Budapest, 1971–2019.

SZILÁRDFY–TÜSKÉS–KNAPP 1987 = SZILÁRDFY Z. – TÜSKÉS G. – KNAPP É.,

Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről, Budapest, 1987.

SZILÁRDFY 2003 = SZILÁRDFY Z.,

Krisztus titkos szenvedéseinek ikonográfiája, in: SZILÁRDFY Z., Ikonográfia – kultusztörténet: Képes tanulmányok, Budapest, 2003, 52–61.

Tudósítás 1789 =

Tudósítás a' [Pictet] Piktét Benedek Kereszttyén erköltstudományjának tóldalékjairól, Pozsony, 1789.

TÜSKÉS 2010 = TÜSKÉS A.,

A pócsi Mária-kegykép kisgrafikai ábrázolásai, in: Tüskés A. (szerk.), Ars perennis: Fiatal Művészettörténészek II. Konferenciája: CentrArt Művészettörténeti Műhely tanulmányok, Primus Gradus tanulmányok: 2nd Conference of Young Art Historians, Budapest, 2009, Budapest, 2010, 267–284.

TÜSKÉS–KNAPP 2001 = TÜSKÉS G. – KNAPP É.,

Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században: Források, formák, közvetítők, Budapest, 2001.

VARGA1986 = VARGA A. (sajtó alá rend.),

Magyarországi magánkönyvtárak, I, 1533–1657, Budapest–Szeged, 1986.

ZELLIGER 1931 = ZELLIGER A.,

Pantheon Tyrnaviense, Tyrnaviae, 1931.